

LITERARNI v ŽURNALIZAM

Sažetak: *Iako je u pitanju termin koji se koristi manje od dve decenije, Literarni žurnalizam (LŽ), čijim se utemeljivačem smatra pisac-novinar Danijel Defo (1660–1731), kao žanr postoji gotovo tri stoleća. U pitanju je vrsta kreacije u novinarstvu u kome su kombinovana fakta prikupljena dugotrajnim, dubinskim istraživanjem sa načinom naracije karakterističnim za literaturu. Reč je o braku iz računa ili iz ljubavi između literature i novinarstva. Izučava se na predmetu Kreativno pisanje u medijima koji se predaje na fakultetima za novinarstvo. LŽ ima dodirnih tačaka sa kreativnom nonfikcijom, izučavanom prvenstveno u okviru kurikuluma filoloških fakulteta. Granice među njima teško je odrediti, kao što je LŽ teško definisati jer je on u stalnoj evoluciji, a razlike među autorima, piscima novinarima i novinarima piscima, koji praktikuju specifičan, originalan, kreativni rukopis u štampanim medijima, taj pokušaj dodatno otežavaju.*

Gljučne reči: *kreativno pisanje, literarni žurnalizam, nonfiction, novinari-književnici, književnici novinari, novi žurnalizam.*

Pisci novinari i(li) novinari pisci

Pisac-novinar ili novinar-pisac? Teško je precizno definisati, još teže i najfinijim skalpelom razgraničiti one talentovane sijamske blizance koji su novinarskoj profesiji donosili prestiž, uvažavanje i nezaborav, a literaturi toliko priželjkivanu tiražnost. Ta tanka linija koja¹ više spaja nego što razdvaja novinarstvo i literaturu prisutna je još od Gaja Plinija Mlađeg (62–113), rimskog političara i književnika, izvanrednog stiliste, koji je istoričaru Tacitu slao precizne izveštaje o erupciji vulkana Vezuva i propasti Pompeje.² Pisci su, od kada je žurnalizma, živeli od novinarstva. Tu su sticali popularnost i masovnu publiku nespremnu

1 Istraživanje je rađeno u okviru projekta, „Politički identitet Srbije u regionalnom i globalnom kontekstu“, koje finansira Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj Republike Srbije (evidencioni broj: 179076).

2 Plinje Gaj Mladji, Pisma, SKZ, Beograd 1989.

na visoku cenu i napor čitanja knjiga. Novinari su svakodnevno, mukotrpno izveštavali, sanjajući prestiž književne karijere. Neki su se pisci-novinari, kao nobelovac Gabrijel Garsija Markes ili srpski pisac i slikar Momo Kapor u javnosti predstavljali kao novinari jer je to zanimanje, prema svedočenju Kapora, zvučalo manje pretenciozno.

Ni danas se samo od književnosti ne može živeti, a štampa se, u najvećoj krizi sa kojom je do sada suočena, sve teže odolevajući konkurenciji “medija svih medija”,³ multimedija interneta, okreće ponovo piscima koji joj donose atraktivnost, čitanost i prestiž. Pisci u štampi su jedna od njenih sve ređih, aktuelnih, komparativnih prednosti. Istovremeno, literatura se, suočena sa krizom književnog stvaralaštva i opadanjem čitanosti, sve više okreće faktografiji, literarnoj nonfikciji koja se zasniva na činjeničkoj građi, dokumentarnosti, istinitosti. Da su činjenice dramatičnije od mašte potvrđuju primeri današnjih bestselera. Trilogija “Milenijum”, skandinavskog novinara-istraživača Stiga Lašona, najveći je švedski izdavački fenomen od vremena grupe Aba, kako to slikovito konstatuju ne samo marketinški eksperti nego i književni kritičari. Najpopularnija knjiga svih vremena u Švedskoj, Norveškoj i Danskoj, prodana je u više od 10.000.000 primeraka u četrdeset zemalja. Njen autor, cenjeni medijski poslenik, oštar kritičar kriminogenizacije švedskog društva, što je tema sve tri njegove knjige, nije doživeo da postane najčitaniji evropski pisac 2008. godine niti planetarni uspeh svojih romana jer je kratkovečnost usud novinarske profesije.

U biografijama velikog broja savremenih pisaca stoji i odrednica novinar: G.G. Markes i Umberto Eko pisali su kolumne za renomirane listove krajem prošlog, XX veka. Te njihove, briljantne mini eseje o malim, svakodnevnim temama, prenosili su listovi širom sveta. Džulijan Barns nije samo jedan od najvećih i najnagrađivanijih savremenih britanskih romanopisaca nego je i dugogodišnji saradnik, dopisnik časopisa “Njujorker”. Knjiga njegovih tekstova ranije objavljenih u ovom renomiranom časopisu nosi naslov “Pisma iz Londona 1990–1995”. U biografiji jednog od najzanimljivijih francuskih pisaca, Frederika Begbedea⁴ stoji da saraduje sa brojnim časopisima. Popularni pisac Toni Parsons, autor bestselera “Čovek i dečak”, karijeru je počeo kao muzički kritičar NME, jednog od najuticajnijih muzičkih časopisa u Britaniji, a nagrade je dobio za novinarski rad u magazinima GQ i ELLE. Ti tekstovi objavljeni su u knjizi “O životu, smrti i doručku”.⁵

3 Krejg R., *Onlajn novinarstvo*, Clio, Beograd 2010.

4 Begbede F., *Francuski roman*, Booka, Beograd 2010.

5 Parsons T., *O životu, smrti i doručku*, Laguna, Beograd 2011.

Italijanski pisac Klaudio Magris,⁶ bio je dugogodišnji kolumnista lista "Corriere della sera". Edvarado Lago,⁷ jedan od najzanimljivijih, savremenih pisaca na španskom jeziku, saradnik je brojnih španskih medija, dobitnik nagrade za književnu kritiku. Drugi španski pisac, Sesar Antonio Molina bio je urednik dnevnih novina "Cumbio 16" i "Diario 16" zadužen za kulturnu rubriku i kulturni dodatak. Treći Španac, Huan Hoze Miljas,⁸ profesor španske književnosti, stalni je saradnik u španskim dnevnim listovima, među kojima je i "El Pais". U priči pod naslovom "Voleti ono što ne postoji"⁹ Molina eksplicira da "književni i novinarski žanrovi imaju isto zajedničko poreklo", analizira "sličnosti i razlike književnog i novinarskog jezika", i govori o "ulozi stvarnosti i fikcije u oba slučaja" navodeći primere Defoa i Bosvela kao "tvoraca reportaže i intervjua". U biografiji Virđžinije Aronsajd¹⁰ istaknuto je da je ona novinarka i spisateljica. I nobelovac Mario Vargas Ljosa decenijama saraduje u štampi, pa lista pisaca u novinarstvu liči danas na Endeovu "Beskrajnu priču" o literaturi sa elementima novinarstva i o novinarstvu sa elementima literature.

Neke od najatraktivnijih tekstova u savremenom srpskom novinarstvu pisali su pisci novinari Vasa Popović, Slobodan Marković i Momo Kapor, a pišu ih još uvek i književnici Milovan Danojlić, Ljubivoje Ršumović i Svetislav Basara. Verovatno najbolji portret nedavno preminulog pisca Milorada Pavića, koji je godinama saradivao u štampanim i elektronskim medijima, napisao je u dnevnom listu "Politika" pisac i teoretičar književnosti Aleksandar Jerkov: "Na kraju samoće počinje smrt".¹¹

Da li je LŽ dovoljno precizan naziv za sve te, raznorodne tekstove? Ili je bolji termin dokumentarna beletristika, nonfikšn? Nije lako odgovoriti na ta pitanja. Reč je, najčešće, o žanrovskoj eklektici, rodovskom sinkretizmu. Evidentno je i da najdarovitiji novinari, oni kojima su na rođenju kumovale dobre vile, inteligentno koriste sva sredstva iz nepresušnog i zadovoljivog roga izobilja bliske rođake literature da "suvim faktima" podare sočnost, uzbudljivost, emotivni naboj, privlačnost. Među primerima karakteristični su Vlada Bulatović Vib, Boro Krivokapić, Bogdan Tirnanić, Radovan Popović, Mirjana Bobić

6 Magris K., *Vi ćete to, dakle, razumeti*, Arhipelag, Beograd 2007.

7 Lago E., *Kradljivac mapa*, Dereta, Beograd 2010.

8 Miljas Huan Hoze, *Priče izgubljenih preljubnika*, Samizdat, Beograd 2009.

9 Molina S. A., *Fuga o ljubavi*, Arhipelag, Beograd 2009, str. 34 -35

10 Aronsajd V., *Ne, neću da se učlanim u klub ljubitelja knjiga*, Laguna, Beograd 2008.

11 Politka, 3. decembar, 2009

Mojsilović, Ljubomir Živkov, Teofil Pančić, Dragan Todorović. Igor Mandić, dugogodišnji novinar, urednik i glavni urednik zagrebačkog “Vjesnika”, autor je pet knjiga književnih i muzičkih kritika, sedam knjiga feljtona, pet knjiga eseja, pet knjiga polemika, jedne antologije, tri knjige različitog sadržaja i dve autobiografske knjige.

Najnovija knjiga, “U zadnji čas – autobiografski reality show”, zasnovana je na Mandićevom spisateljskom principu koji kritičar Teofil Pančić sažima u pogovoru u moto rečenicu čitavog pravca LŽ-a: “Trebalo bi pripovedati živo i zanimljivo, o svemu što je vredno priče”.¹² Dobar primer je i Boro Krivokapić, svojevremeno novinar “Studenta”, “NIN-a”, saradnik Televizije Beograd, pisac knjiga “Trebalo li spaliti Kiša?”, “Pitao sam Krležu”, i zbirke izvanrednih portreta savremenika Dvadesetog veka “Umorna levica”.¹³ Slede Bogdan Tirnanić, filmski kritičar, kolumnista i pisac “Beograda za početnike” i knjige “Coca-cola art”, Mirjana Bobić Mojsilović, kolumnistkinja i bestseler spisateljica, autorka nekoliko visokotiražnih romana i izvođenih dramskih tekstova, zatim Teofil Pančić, književni kritičar i kolumnista časopisa “Vreme”, autor zbirke tekstova sabranih u knjigu,¹⁴ Dragan Todorović¹⁵ i Ljubomir Živkov,¹⁶ predstavnici originalnog, satiričnog kreativnog rukopisa u istom časopisu ali i na stranicama knjiga sabranih tekstova. U vreme sveopšte tabloidi(oti)zacije medija ovi autori spadaju među odabranu, elitnu manjinu čiji se tekstovi, snagom autorskog, kreativnog izraza izdvajaju od dominantnog načina izveštavanja u kome informacija travestira i sve češće metastazira u razvodnjeni infotainment.

Istorijat

Već neki među prvim listovima u istoriji novinarstva, Stilov “Brbljivac” (Tatler, 1709) i Adisonov “Posmatrač” (Spectator, 1711), kao i potonji poučni, porodični nedeljnici koji ih nasleđuju, smanjuju razlike koje su oštro delile elitnu, aristokratsku manjinu čitalaca knjiga od rastuće većine takozvanih “običnih” konzumenata novina. Štampa je u velikoj meri doprinela stvaranju te, nove, masovne publike. Danijela Defoa, oca “Robinsoa Krusoa” i Džonatana Svifta “Guliverovog” tvorca savremenici nazivaju publicistima odnosno piscima “o javnim, naročito političkim i društvenim pitanjima i stvarima”.¹⁷ U osamnaestom

12 Mandić I., U zadnji čas, *Profil*, Beograd 2009, str. K3

13 Krivokapić B., *Umorna levica*, Partzanska knjiga, Ljubljana-Beograd 1985.

14 Pančić T., *Urbani Bušmani*, XX vek, Beograd 2001.

15 Todorović D., *Trupni portret*, Vreme, 2001.

16 Živkov Lj., *Pikardijska terca*, GNBZ, Zrenjanin 2008.

17 Vujaklija M., *Leksikon stranih reči i izraza*. Prosveta, Beograd 1961, str. 793

veku novinarstvo je u velikoj meri uobičajeni, sastavni deo književne karijere. Ono, kako pokazuju brojni slučajevi takve koegzistencije, najčešće braka iz računa, ali povremeno i iz ljubavi, presudno utiče na književno stvaralaštvo koje se, pre svega zbog forme romana u nastavcima štampanog u novinama, odlikuje stereotipnošću radnje i likova i dramaturgijom koja je uslovljena potrebom fabule što se prekida na najzujbudljivijem mestu da bi se priča nastavila u sledećem broju.

“Veza književnosti s dnevnim štampom ima, prema mišljenju jednog savremenika, isto toliko revolucionarni efekat koliko i upotreba vodene pare u industrijske svrhe”.¹⁸

Možda je ova tvrdnja donekle novinarski preterana, ali taj odnos je imao brojne posledice po štampu i po popularnu književnost od njihovog nastanka do danas. U devetnaestom veku, dvojica preduzimljivih francuskih izdavača, Emil de Žirarden i Ditaq, prema Hauzeru, osnivaju 1836. godine listove “La Presse” i “Le Siecle”, u kojima, u cilju povećanja tiraža, smanjuju pretplatu, uvode reklame i nude brojne, raznovrsne sadržaje među kojima su i romani u nastavcima, ranije već objavljivani u nekim časopisima. Tiraži te prve, jeftinije štampe značajno rastu, udvostručuju se, pa i utrostručuju. Među piscima koji rade za novine su Balzak, Ežen Si, Dima, Stendal. Ta saradnja pisaca sa novinama rezultira industrijalizacijom i demokratizacijom književnosti svodeći do tad elitnog čitaoca na prosečnog čitaoca koji od umetnosti očekuje prvenstveno zabavu. Do 1848. godine trend se nastavlja, a takav način pisanja definiše se kao žurnalizacija. “Obdareni mladi ljudi, sprečeni da se posvete političkoj karijeri usled nedostatka sredstava, odaju se novinarstvu: to je sada uobičajeni početak i tipičan oblik književne karijere. Kao novinar, čovek ne samo da sebi gradi most u svet politike i svet prave književnosti nego često sebi putem novinarstva obezbeđuje znatan uticaj, dohodak i ugled”.¹⁹

Specifičan pristup novinarstvu praktikuju pisci koji su nastavili putem Danijela Defoa koga u istorijama književnosti definišu kao jednog od prvih pisaca i novinara, ali i tajnog agenta, pamfletistu i satiričara. Sledbenici, Džordž Orvel (1903–1950), Mark Tven (1835–1910), nobelovci Ernest Hemingvej (1898–1961), i Džon Stajnbek (1919–1968) odlikuju se specifičnim, potpuno originalnim pristupom žurnalizmu u kome ostavljaju značajne tekstove tražeći, prema Helen Benedikt,²⁰

18 Hauser A., *Socijalna istorija umetnosti i književnosti..* Kultura, Beograd 1966, str. 226

19 Hauzer, *ibidem*, str. 226

20 Benedikt H., *Literary Journalism and the Media.* Encyclopedia of International Media and Communications, Volume 3, Academic Press, USA, 2003.

alternativu klasičnom, novinarskom izveštavanju u težnji da proniknu u uzroke socijalnih i političkih potresa svog vremena. Mnogi od njih živeli su i bukvalno od rada u novinarstvu, ali su toj profesiji zauzvrat darovali sopstveni spisateljski talenat, originalni, kreativni rukopis koji joj je podizao tiraže, donosio ugled i stvarao prestiž.

Šezdesetih godina dvadesetog veka nailazi još jedan veliki talas predstavnika LŽ koje jedan od aktera, Tom Vulf, definiše kao “novi žurnalizam” u istoimenom eseju²¹ u kome ističe potrebu raskida sa dotadašnjim, starinskim, uštogljenim načinom pisanja u štampi. Naslov je pozajmljen iz perioda s kraja devetnaestog veka, koga istorija novinarstva naziva erom velikih magnata štampe, pre svega Pulicera i Hersta. Termin se prvobitno odnosio na novi pristup i brojne inovacije u uređivanju i pisanju te prve popularne, istinski visokotiražne štampe. Među imenima pripadnika tog pravca su, prema Benediktovoj, Lilijan Ros, Gabrijel Garsija Markes, Truman Kepot, Norman Majler, Džimi Breslin, Džejn Krejmer, Tom Vulf, Rišar Kapušćinski, Gaj Tejliz. Magazini kao New Yorker, Esquire, Harper’s, New York, Village Voice, Rolling Stone, Ms, predstavljali su primere u kojima je praktikovan taj, novi stil izveštavanja koga američki autori²² opisuju kao kaži-to-onako-kao-što-vidiš, impresionistički, humanistički, istraživački, pa i interpretativni.

Ti tekstovi su kasnije nazivani, prema istoričarima američkog žurnalizma,²³ dosta proizvoljno novom, nonfikšn reportažom, iako su se pojavljivali u veoma različitim oblicima izražavanja, a podrazumevali su i razne tehnike istraživačkog rada među kojima su bili dugotrajno posmatranje (tehnika “muve na zidu”), razgovori sa akterima dok radnja traje, u situaciji koja se opisuje, kraći ili duži život ili rad sa junacima itd. Novinari pisci nisu ravnodušni posmatrači događaja nego su često i učesnici u njemu. Emotivno angažovani, oni “poniru”, prema Simsu,²⁴ koji taj termin tumači u kategoriji vremena provedenog na istraživačkom poslu. To poniranje isključuje jednu od elementarnih odlika svakog novinarskog rada – brzinu. Autori su se posebno fokusirali na stil pisanja i kvalitet deskripcije. Novom novinarstvu pripisivan je i sa tzv. objektivnim, nepristrasnim, fer novinarstvom nespojivi aktivizam, kao i proskribovani autorski participizam u događajima. Novi žurnalizam je ustanovio jednu

21 Vulf T., *The New Journalism*, Harper and Row, New York 1973

22 Agee W.K., Ault, P.H., Emery E., *Introduction to Mass Communications*, Harper and Row, New York 1988, str. 93

23 Emery M., Emery E., *The Press and America*, Prentice Hall, New Jersey 1988, str. 488

24 Sims N., Novinari književnici, *Pregled* 232, 1984, str. 60 (preneto iz Ballantine Books, New York)

novu komunikativnost, odbacujući kruta pravila tradicionalnog novinarstva. Prilagođavao je štampu, suočenu sa bespoštednom konkurencijom elektronskih medija, duhu vremena. “Upotrebljavajući složene, istraživačke tehnike, omogućavao je istinsku analizu fenomena u dubinu, podmlađujući štampu kao jedan od oblika aktuelnog medijskog višeglasja”.²⁵ Ozbiljan udarac čitavom pravcu zadat je kada je 1981. godine novinarka Dženet Kuk (Washington Post) dobila Pulicerovu nagradu za reportažu pod naslovom “Džimijev svet” o dečaku, heroinskom zavisniku, za koju se kasnije ispostavilo da je plod potpune stvaralačke slobode, odnosno fikcije.

Kraj dvadesetog i početak dvadesetprvog veka vreme je još jednog talasa novog, žurnalizma obeleženog novinarima-književnicima koji se sa obrade periferije moćnih institucija pomeraju ka njihovom epicentru, podstičući institucije da bolje funkcionišu. Ne prihvatajući standardna pravila pisanja uobičajenih formi novinarskog izražavanja, oni kreiraju sopstvena pravila koja potom prilagođavaju specifičnosti složene materije za koju su se opredelili. Njihovi tekstovi zasnivaju se na činjenicama (5 W’s), ali se u njihovoj prezentaciji ne služe metodom obrnute piramide nego koriste slične metode pisanja kao pisci. Svakako postoji određeni kontinuitet sa “novim žurnalizmom” iz šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog stoleća, ali ova nova generacija novinara književnika, prema Simsu,²⁶ odbija postojanje stvarne granice između novinarstva i književnosti: “Neki ljudi iz moje struke tvrde da to nije ništa drugo do hibrid u kome se kombinuju tehnika pisca romana sa činjenicama koje prikuplja reporter. Možda i jeste tako.”

Istorija novinarstva u Srbiji ukazuje na činjenicu da je i ovde veliki broj pisaca karijeru počinjao u novinarstvu. Među portretima sto odabranih novinara²⁷ navode se imena znamenitih ličnosti koje su utemeljile ovu profesiju u Srbiji. Dimitrije Davidović (1789–1838), otac srpskog novinarstva (“Novine serbske”, Beč, 1813) bio je političar, književnik, ustavotvorac, novinar. Ljubomir Nenadović (1826–1895), pesnik, putopisac, istoričar, publicista i vlasnik lista “Šumadinka” (1850–1857). Svetozar Miletić, doktor prava, političar i novinar (“Slavjenka”, 1847., “Napredak”, “Srpski dnevnik” 1860., “Zastava” 1866.). Jovan Jovanović Zmaj (1833–1904) lekar, pesnik, novinar, ilustrator, urednik i izdavač nekoliko listova, književnih, humorističko-satiričnih i onih namenjenih deci. Vasa Pelagić (1838–1899)

25 Todorović N., *Interpretativno i istraživačko novinarstvo*, Čigoja, Beograd 2002, str. 56

26 Sims, *ibidem*, str. 59

27 Dva veka srpskog novinarstva, *Zbornik*, Institut za novinarstvo, Beograd, 1992, str. 315-339.

plodan pisac i publicista koji je objavio pedeset knjiga i brošura u ukupnom tiražu od 200.000 primeraka. Laza Kostić (1841–1910), pesnik, prvi predsednik Srpskog novinarskog društva, kome dugujemo sintagmu da je novinarstvo dnevna književnost. Kostić je bio novinar 43 godine, a za francuski list “Figaro” izveštavao je o ubistvu kralja Aleksandra i kraljice Drage Obrenović, 1903. godine. Pera Todorović (1852–1907), novinar i pisac, vlasnik i urednik prvih modernih, popularnih “Malih novina”(1888–1903) u Srbiji. Branislav Nušić (1864–1938.), pisac, komediograf i novinar koji se oprobao u svim novinarskim oblicima izražavanja od reportaže i crtice, preko kozerije i memoaristike do članka i komentara...

Radovan Popović, i sam dugogodišnji novinar i urednik “Politike”, autor obimnog književnog dela o najznačajnijim srpskim piscima, u tekstu “Pisci novinari”,²⁸ navodi imena pisaca koji su ostavili traga u novinarstvu. Među njima su Laza Kostić, Jovan Jovanović Zmaj, Branislav Nušić, Milutin Uskoković, Petar Kočić, Jovan Dučić, Veljko Petrović, Jovan Skerlić, Miloš Crnjanski, Stanislav Vinaver, Rade Drainac, Milan Đoković, Dragan Aleksić, Živko Milićević, Grigorije Božović, Stanislav Krakov, Milorad Panić-Surep, Milan Dedinac, Vladimir Dedijer, Milovan Đilas, Dobrica Ćosić, Gojko Banović, Dušan Kostić, Zuko Džumhur, Dušan Baranin, Branko Ćopić, Gojko Banović, Nada Marinković, Mihailo Lalić, Aleksandar Tišma, Slobodan Marković, Slobodan Selenić, Mladen Markov... U zaključku teksta Popović citira Crnjanskog koji je, svodeći bilans sopstvene novinarske karijere, konstatovao da je ona za pisca najbolja škola koja ga uči da misli, upoznaje svet, bedu, jad, ljudsku komediju kao i logiku, psihologiju i uživanje u pisanju, odnosno da je “novinarstvo jedini posao dostojan književnika”. U tekstu “Književni kritičar u novinama”, Borislav Mihajlović Mihiz²⁹ priznaje da je, radeći za novine, pet godina odbijao da ode u štampariju predosećajući da će se tamo, kako su ga upozoravale starije kolege, zaraziti novinarstvom za ceo život. Uzalud, jer iako “kapriciozno, sujeverno i naivno nisam hteo da se otrujem... znao sam da je nagrki, katranasti miris novina, miris naše epohe, da zakovitlani točak rotacije rimuje ritam našeg života, da gradove našeg veka ne budi zadnji uzvik noćobdije nego prvi rani jutarnji usklik uličnog prodavca novina”.

Istorija novinarstva tek duguje svoje stranice posvećene novinarima-književnicima Predragu Milojeviću, Đorđu Radenkoviću, Miroslavu Radojčiću, Živku Miliću, Draganu Markoviću, Vasi Popoviću, Aleksandru Nenadoviću, Vasku Ivanoviću, Mihajlu

28 Popović R., *Zbornik*, ibidem, str. 205-211.

29 Mihajlović B.M., *Zbornik*, ibidem str. 210.

Habulu – tek malom broju ovde spomenutih imena posleratnog srpskog novinarstva iza kojih su ostale i vredne knjige.

Komparacija dveju knjiga jednog novinara i jedne novinarke, pripadnika te, posleratne, jugoslovenske generacije, koje su objavljene 2009. godine u Beogradu i u Zagrebu svedočanstvo je o savremenom razvoju žanra LŽ koji se ponovo rađa na ovim prostorima.

Prilozi studiji slučaja

Knjiga “Političko groblje”³⁰ novinara, komentatora, glavnog urednika i pisca Slavoljuba Đukića (1928), osma je koju autor objavljuje za protekle dve decenije, od 1989. godine. Ovaj novinar napisao je dve knjige o Dobrici Ćosiću (“Čovek u svom vremenu”, 1989, i “Lovljenje vetra”, 2001), jednu o slomu srpskih liberala i četiri o režimu Slobodana Miloševića (“Kako se dogodio vođa”, 1991, “Između slave i anateme”, 1994, “On, ona i mi”, 1997, i “Kraj srpske bajke”, 1999). “Političko groblje” bi se moglo okarakterisati kao eklektička, mozaička proza, forma izražavanja u kojoj ima elemenata autobiografske i memoarske proze, dokumentaristike, hronike, svedočanstva, putopisa i reportaže, feljtonistike, portreta ličnosti, analitičkog člankopisac-kog i komentatorskog zaključivanja, tumačenja zasnovanog na činjenicama u potrazi za kojima ovaj novinar istraživač “ponire”, provodeći čitav svoj novinarski vek kao strasni istraživač i eksplikator pojava i karaktera. Sadržinski, autor oslikava razdoblje od osam decenija čiji je svedok i učesnik. Piščeva autobiografija stavljena je u kontekst, koordinatni sistem presudnih istorijskih događaja u Srbiji prošlog i novog veka: od nemačke okupacije 1941. godine, raspada Titove Jugoslavije, do sloma Miloševićeve Srbije 2000. godine i današnjih posledica tog sloma. “Političko groblje” je i zbirka portreta ili skica za portret najznačajnijih ličnosti koje su u tim događajima učestvovala, koje su na njih presudno uticale, ili koje su o njima i same pisale ili izveštavale. U knjizi je ispisana i lična sudbina autora, koji je karijeru proveo u nekoliko najznačajnijih beogradskih redakcija (“Sport”, “Borba”, “Politika”, “NIN”), a po kazni je prerano penzionisan, kao nezgodni istraživač i tumač, novinar i pisac koji je o ljudima i pojavama pisao hrabro, onda kada su bili aktuelni, moćni i na vlasti. Ta ispovedna nit jedan je od slojeva koji štivu daje autentičnost i dramatiku pretrpljenog i proživljenog. Odluke Đukićevog načina pisanja su jednostavnost, stilski minimalizam, laka čitljivost tih pretežno kratkih, mozaički složenih tekstova pod novinarski upečatljivim naslovima. Tekstovi su nastajali decenijama, dok je rasni novinar, srastao sa

30 Đukić S., *Političko groblje*, Službeni glasnik, Beograd 2009.

beležnicom, pedantno zapisivao sve što mu se činilo značajnim, a cizelirani su tokom devet godina mukotrpnog, perfekcionistačkog glačanja. Autor se čvrsto držao “informacije, priče” jer kako je zabeležio, “novinarstvo ne trpi gnjavaže”. Za razliku od nekih drugih memoarskih štiva, ova knjiga se odlikuje nepristrasnošću, fer odnosom, objektivnošću, svetim pravilima novinarskog pristupa temi, za koja se zalagao Đukićev legendarni prethodnik, Predrag Milojević, i onda kada takav pristup zahteva bolnu iskrenost na lični račun.

I knjiga “U kakvom to svijetu živimo!”³¹ novinarka, dopisnice iz Pariza i iz zemalja severne Afrike i sa ratišta i žarišta dvadesetog veka koja su bila njene povremene adrese, spisateljice, fotoreporterke, prevoditeljice, publicistkinje Dare Janeković, osmo je njeno delo. Tokom novinarske karijere intervjuisala je državničke (tri puta Jasera Arafata, tri put J.B.Tita), diktatore, ratnike i videne svetske intelektualce. Njene tekstove prenosili su mediji sa svih kontinenata. “U kakvom to svijetu živimo!” sa podnaslovom “Zapisi iz Zagreba”, zasniva se na dnevničkim beleškama na šeststotina strana o događajima u svetu i u Hrvatskoj u periodu od 2002–2008. godine. Autorka pokušava da iz ugla učesnika, hroničara, svedoka, novinara i pisca odgovori na dva najznačajnija pitanja svakog istraživačkog novinarstva: zašto nam se ovo događa i šta će sa nama i svetom u kome živimo biti sutra. Teme koje je posebno privlače, prema njenom iskazu u knjizi, su uloga Amerike kao najvećeg aktuelnog svetskog moćnika, žene, kao najveći robovi savremene civilizacije i pedofilija, kao jedna od pošasti katoličanstva. I ovi “Zapisi iz Zagreba” su dokumentarna proza u kojoj se autorka oslanja na dugogodišnje istraživanje i snagu faktografije. Janekovićeva piše lako, jednostavno, zanimljivo. Štedi reči, poentira bitno.

U obe knjige, u “Političkom groblju” i “U kakvom to svijetu živimo!”, evidentna je autorska moć Slavoljuba Đukića i Dare Janeković da zapaze detalje koje vide samo rasni reporteri (i pisci). Kriterijumi odabira, selekcije činjenica izoštrani su dugogodišnjom novinarskom praksom, iskustvom. Autori poseduju enciklopedijsko znanje, erudiciju. Pored vrhunske pismenosti, odlikuje ih i originalan, prepoznatljiv stil. Oba dela poseduju živost naracije, pitkost tekstova, čitljivost i onih, najsloženijih tema. U istraživačkom postupku, “poniranju” u tematiku, dubinskom izveštavanju, autori koriste brojna sredstva: lični uvid, izveštavanje sa lica mesta, razgovore sa akterima, svedocima, ekspertima, proučavanje pisanih izvora, dokumenata, literature. Intervjuisanje koje primenjuju prevazilazi zahteve ovog novinarskog oblika izražavanja. Autori su sa svojim “junacima”

31 Janković D., *U kakvom to svijetu živimo*, Vlastito izdanje, Zagreb 2009.

razgovarali duže vremena, više puta, često u neformalnim situacijama, koristili su ih kao anonimne izvore (primer: Slavoljub Đukić i Dušan Mitević), što rezultira odsustvom nadmenog stava posmatrača sa strane ili odozgo iz povlašćene pozicije reportera, pisca. Iz osvojenog prava na sopstveni ugao posmatranja (kao učesnici-posmatrači, ponekad i akteri priče) proističe i pravo na pisanje u prvom licu jednine, na poziciju aktivnog subjekta radije nego pasivnog objekta. Ali to prvo lice nikada nije nametljivi glavni junak, ono je, kao u najboljoj novinarskoj praksi, samo još jedan od izvora informacija. “Glas”, pravo na stav autora, podrazumeva odbacivanje onog, dobro poznatog “formalnog, žurnalističkog stila” o kome govori Helen Benedikt³² ističući da je eksperimentisanje sa “glasom” jedna od karakteristika LŽ-a. Drugi metod koji ovi autori koriste je prožimanje činjenica refleksijama. A refleksija je, konstatovala je Isidora Sekulić pišući o Dedijerovom “Dnevniku”, koji je definisala kao spartanski pisan roman jedne generacije, “samo drugo ime za činjenice”³³. Isticala je i da se ne bi trebalo čuditi što golemo činjenice mogu osigurati zanimljivost knjige. Ove bi se ocene umne spisateljice mogle doslovno primeniti i na dve navedene knjige, dobre primere LŽ-a. Svu građu narativne strukture, sačinjenu od beležaka, citata, bekgraunda, opisa, dijaloga, analiza autori stavljaju u kontekst, u koordinatni sistem njihovog dubljeg značenja, težeći da događaje i ličnosti osvetle iz što više uglova, da ih odgonetnu, protumače, da uhvate i ono gotovo neuhvatljivo: duh vremena u kome živimo. Koriste elemente raznih oblika novinarskog i književnog izražavanja, kombinuju ih, što rezultira jednim, specifičnim hibridnim oblikom kreativnog stvaralaštva. U zaključivanju o pojavama i ličnostima nisu isključivi, opreznici su, radije ostavljaju čitaocu da na osnovu iznetih podataka sam rasuđuje, da zauzima stavove. Stoga je izvesno da će ove dve knjige novinara-književnika svojatati novinarstvo, istorija, dokumentaristika i književnost.

Brisanje granica

Evidentno je da se i danas brišu granice između novinarstva i književnosti. Preciznije: smanjuju se razlike između jednog dela literature i nekih novinarskih oblika izražavanja. Izuzetak su “suvi”, faktografski oblici izražavanja (vest, izveštaj, intervju pitanje-odgovor). Pisci se sve češće bave dokumentarnom prozom, pokušavaju da subjektivni odnos zamene objektivnijim, mešaju realnost i fikciju. Novinari koji praktikuju beletrističke i analitičke (interpretativne) oblike izražavanja teže, pre svega, istinitosti, nefunkcionalnosti i kada svesno posežu za literarnim

32 Benedikt H., *ibidem*. str.78.

33 Slavković D., *Biti novinar*, Naučna knjiga, Beograd 1988, str. 218.

sredstvima izražavanja pozajmljenim iz književnog fonda. U nekim slučajevima nije sasvim lako razgraničiti da li je određeni autor novinar-književnik ili je književnik-novinar. Brojni književnici počinjali su karijeru kao novinari. Neki od njih bili su i novinari i književnici čitavog života. Neki su to bili povremeno, da bi se izdržavali. A neki su novinari pisali knjige radeći u medijima, povremeno ili stalno, ili su počinjali književnu karijeru pošto su napustili novinarstvo. Rezultat takvih dvostrukih karijera su brojna dela koja imaju karakteristike i novinarskog i literarnog stvaralaštva (poetsko, emotivno, estetsko uobličavanje realnosti). Vreme koje dolazi činiće te granice još tanjim, a razliku među njima sve manjom.

Jedan od razloga u korist ove konstatacije je činjenica da je štampi u XXI veku preostalo izuzetno malo komparativnih prednosti u odnosu na novi medij. Tiraži dramatično padaju, listovi i magazini se ukidaju, novinari se otpuštaju, mladi čitaoci informišu se gotovo isključivo putem interneta. Čitaoci koji ostaju verni štampi čine to iz navike, zbog generacijske odbojnosti prema internetu, u potrazi za dubljom analizom i zbog dobrog teksta odnosno zbog određenog autora – pisca novinara ili novinara pisca. Takve tekstove i takve autore svrstavamo u LŽ, a pod njim podrazumevamo ono najkvalitetnije, najoriginalnije i najatraktivnije u savremenim, štampanim medijima.

LŽ nije klasično, izveštačko novinarstvo čiji je imperativ aktuelnost. LŽ počiva na dubinskom istraživanju, “poniranju” u pojave ili ličnosti koje nije ograničeno vremenom, prostorom i novcem. Iskopane činjenice ne ređaju se po značaju (model obrnute piramide) nego ih autor smešta u priču koristeći literarni postupak, tehniku kratke priče, romana. Iako autor poštuje zakone tačnosti, presudnu reč u njegovom tekstu ima njegov “glas”. LŽ je, stoga, visokokreativni žanr primenljiv i u onim tematskim okvirima koji su nekada spadali u “suvo” izveštavanje. Birajući “junake” radnje među običnim ljudima, herojima svakodnevice, često marginalcima, LŽ je postupkom deolimpizacije izvan i iznad svake tabloidizacije koja sprovodi svojevršno terisanje javnosti komuniciranjem banalne privatnosti Morenovih Olimpijaca, tzv. celebrities.

Među oblicima izražavanja autori LŽ-a najčešće pišu portrete ličnosti, reportaže, putopise, eseje, kolumne, odnosno biraju one oblike u kojima je moguća beletrizacija, ali je najtačnije konstatovati da su u pitanju hibridizacije, mešavine više oblika, zbog čega ih je teško svrstavati u postojeće kategorijalne okvire. Norman Sims, autor koji se posvetio žanru LŽ, u predgovoru

knjige o tom fenomenu³⁴ kao ključne termine koji ga definišu navodi izraze: promišljen, umetnički, vredan, inovativan. Te karakteristike posebno dobijaju na značaju u vreme masovne, novinarske produkcije u kojoj su ustanovljeni standardi pisanja (lid, 5 W' s, obrnuta piramida) koji su dokazali korisnost u dnevnom izveštavanju, ali ograničavaju kreativnost autora koji bi da ponudi i detaljan opis scene, mimiku, neverbalni govor, glas, akcenat, dijalog, monolog, emociju. Sims govori o "ponirućem izveštavanju" tj. o narativnim tehnikama koje oslobađaju glas pisca, a zasnivaju se na visokim standardima tačnosti. Autori, očigledno, pokušavaju da pronađu alternativu klasičnom novinarstvu. Benediktova³⁵ lakonski zaključuje da je LŽ relativno nov izraz, iako nije nov žanr i da on podrazumeva duži oblik teksta u kome autor "kombinuje dubinsko, poniruće izveštavanje sa književnim, elegantnim načinom naracije"... "koje se odlikuje intimističkim, umetničkim stilom koji pozajmljuje glas, opis, simboliku, eksperiment pa i poetsku maštu od fikcije." Pravo na stav je, nema sumnje, ono što autore kreativce, koji beže od krutosti nepristrasne faktografije, posebno privlači ovom žanru. To pravo podrazumeva i dugo u novinarstvu proskribovano prvo lice jednine, privlačnost *inside story*, primenu tehnike "oko kamere" ili "muva na zidu", sličnost sa kratkom pričom, ali ne na račun tačnosti.

Kao i istraživačko, interpretativno novinarstvo i LŽ cveta u vremenima kriza, ratova i velikih katastrofa. Cilj njegovih predstavnika je da proniknu u razloge društvenih potresa, zala i hipokrizije vremena u kome žive i da o tome ostave trag. U tome im je od pomoći nov, svež, eksperimentalan, direktan, lični, elegantan, anagažovan i mnogo otvoreniji pristup temama koje istražuju i ljudima o kojima pišu. Stoga je logično što smo svedoci da LŽ ponovo ulazi u modu. Među malobrojnim delotvornim odgovorima štampe na sve evidentniju dominaciju interneta, LŽ je jedan od delotvornijih.

LITERATURA:

Agee W. K., Ault Philip H, Emery Edwin, *Introduction to Mass Communications*, Harper&Row Publishers, New York 1988.

Andić B., *Život piše romane a pisci koriguju*, Blic knjiga, Beograd 2010.

Aronsajd V., *Ne, neću da se učlanim u klub ljubitelja knjiga*, Laguna, Beograd 2008.

Barns Dž., *Istorija sveta u 10/2 poglavlja*, Geopoetika, Beograd 1994.

34 Sims N., *The Art of Literary Journalism*, Ballantine Books, New York, 1995, str. 75.

35 Benedikt H., *ibidem* . str. 75–76

- Begbede F., *Francuski roman*, Booka, Beograd 2010.
- Benedikt H., *Literary Journalism and the Media*. Encyclopedia of International Media and Communications, Volume III, Academic Press, 2003.
- Vujaklija M., *Leksikon stranih reči i izraza*, Prosveta, Beograd 1961.
- Wolfe T., *The New Journalism*, Harper& Row, New York 1973.
- Gaj Plinije Mladi, *Pisma*, Srpska književna zadruga, Beograd 1989.
- Đukić S., *Političko groblje*, Službeni glasnik, Beograd 2009.
- Emery M., Emery Edwin, *The press and America, An Interpretative History of the Mass media*, Prentice hall, New Jersey 1988.
- Janeković D., *U kakvom to svijetu živimo!*, Vlastito izdanje, 2009.
- Jerkov A., *Na kraju samoće počinje smrt*, *Politika*, Kultura Beograd 2009.
- Krejš R., *Onlajn novinarstvo*, Clio, Beograd 2010.
- Lago E., *Kradljivac mapa*, Dereta, Beograd 2010.
- Lašon S., *Devojka koja se igrala vatrom*, Milenijum, Čarobna knjiga, Beograd 2009.
- Magris K., *Vi ćete to, dakle, razumeti*, Arhipelag, Beograd 2007.
- Miljas H. H., *Priče izgubljenih preljubnika*, Samizdat B92, Beograd 2009.
- Molina S. A., *Fuga o ljubavi*, Arhipelag, Beograd 2009.
- Popović R., *Pisci novinari u Dva veka srpskog novinarstva*, IN, Beograd 1992.
- Sims N., *Novinari knjiznjivnici*, *Pregled*, 232, preneto iz Ballantine Books, New York 1984.
- Slavković D., *Biti novinar*, Naučna knjiga, Beograd 1988.
- Todorović N., *Interpretativno i istraživačko novinarstvo*, Čigoja, Beograd 2002.
- Hauzer A., *Socijalna istorija umetnosti i knjižnjvnosti II*, Kultura, Beograd 1966.

Zbornici:

- Dva veka srpskog novinarstva*, Institut za novinarstvo, Beograd 1992.

NEDA TODOROVIĆ

Neda Todorović
Beograd University, Faculty of Political Sciences

LITERARY JOURNALISM

Abstract

A relatively new term, literary journalism (LJ) is not a new genre. The roots of LJ lie in the approach to journalism of writers such as Daniel Defoe, George Orwell, Mark Twain, Ernest Hemingway, John Steinbeck. It refers to print journalism that combines immersion reporting with elegant narrative. LJ tends to be taught in journalism departments as a form of reporting and not in the writing ones where creative nonfiction is taught. But, today there is no so implicit difference between the two.

Key words: *creative writing, literary journalism, nonfiction, journalists-writers, writers-journalists, new journalism*

diSTRUKTURA, *Face to Face* (Finish landscape 1), 2008